

O'SMIRLIK DAVRIDA DEVIANT XULQ SHAKLLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

¹SaliyevaDiloromAbdullayevna

²Abduxalilova Nargiza Xayitali qizi

¹Psixologiya fanlari nomzodi,professor.

²Qo'qon DPI 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'smirlik davrida deviant xulq shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: o'smirlik davri, ta'sir etuvchi omillar, deviant,

O'smirlik davri — shaxsning rivojlanishida juda muhim bosqich bo'lib, bu davrda deviant (normaga zid) xulq-atvor shakllanishi mumkin. O'smirlar psixologik, ijtimoiy va biologik jihatdan kuchli o'zgarishlarga duch keladilar, va bu o'zgarishlar deviant xulq-atvorni shakllanishiga sabab bo'lishi mumkin. Deviant xulq-atvor deb, jamiyat tomonidan qabul qilingan qoidalar va me'yorlardan chetga chiqadigan xulq-atvorlarni tushunamiz.

Deviant xulq-atvorni shakllanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni quyidagicha ajratish mumkin:

Biologik omillar: o'smirlik davrida jinsiy va fiziologik o'zgarishlar yuzaga keladi, bu esa o'smirlarning hissiy va xulqiy holatlarini beqarorlashtirishi mumkin. Gormonlar, ayniqsa, testosteron va estrogen darajasining o'zgarishi, o'smirlarni hissiy jihatdan noaniq qiladi, ba'zida ular agressiv, impulsiv va asabiy bo'lishadi. Bu esa deviant xulq-atvorning rivojlanishiga olib kelishi mumkin.

Psixologik omillar: o'smirlik davri shaxsiy identifikatsiya va o'z-o'zini anglash jarayonining keskin boshlanishi bilan tavsiflanadi. O'smirlar o'zlarini jamiyatlardagi o'rinlarini aniqlashga harakat qiladilar, bu esa ba'zan notinchlik, xavotir va kimlikni qidirish holatlariga olib keladi. Bu jarayon davomida o'smirlar o'zini boshqa odamlar yoki guruhlar bilan taqqoslashlari va ba'zan jamiyat qoidalariga zid xulq-atvorlarni sinashga moyil bo'lishlari mumkin.

Ijtimoiy omillar: ijtimoiy ta'sirlar deviant xulq-atvorning shakllanishida katta rol o'ynaydi. O'smirlar o'z oilasi, do'stlari, o'rtoqlari va jamiyatlardan olingan ta'sirlarga juda sezgir. Quyidagi ijtimoiy omillar deviant xulq-atvorni kuchaytirishi mumkin:

Oila ta'siri: Oiladagi munosabatlar, ota-onaning tarbiyaviy usullari (masalan, ota-onaning qattiq nazorati yoki beparvo munosabati) o'smirning xulq-atvoriga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Oila ichidagi zo'ravonlik, alkogol yoki narkotiklardan foydalanish o'smirda normaga zid xulq shakllanishiga sabab bo'lishi mumkin.

Do'stlar ta'siri: O'smirlarning do'stlari va tengdoshlari orasida jamiyat qoidalariga zid xulq-atvorni ilgari surish yoki sinash hollari ko'p uchraydi. Do'stlar tomonidan noto'g'ri yondashuvlar, ichkilik, giyohvand moddalarni ishlatish va boshqa deviant xulq-atvorlarni namoyish etish o'smirlarni ijtimoiy bosim ostiga solishi mumkin.

Ijtimoiy normalar va madaniyat: Jamiyatda mavjud bo'lgan normalar, qadriyatlar va madaniyat o'smirlar tomonidan qanday qabul qilinishiga ta'sir qiladi. Jamiyatda normaga zid xulq-atvorlarni normal holat deb qabul qilish, masalan, ko'cha guruhlari yoki ijtimoiy past qatlamlarda xulq-atvorning normal bo'lishi, o'smirlarni bu xulqni qo'llab-quvvatlashga undashi mumkin.

Ta'lim muassasalaridagi ta'sir: maktabda o'smirlarning o'qishi, o'qituvchilar bilan munosabati, sinfdoshlar bilan o'zaro aloqalari ham deviant xulq-atvorning shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. Maktabdagi ijtimoiy ta'sirlar, bullying (maktabda zo'ravonlik), guruhlar orasidagi ijtimoiy farqlar yoki o'qituvchilar tomonidan diskriminatsiya qilish o'smirlarning ijtimoiy va emosional holatiga ta'sir qilib, ularni normadan chetga chiqishga undashi mumkin.

Madaniy va ijtimoiy-iqtisodiy omillar: o'smirlar yashaydigan ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlar deviant xulq-atvorning shakllanishiga ta'sir qiladi. Aksariyat hollarda, iqtisodiy nohaqlik, ishsizlik va ijtimoiy past darajada yashash ijtimoiy qiyinchiliklarga olib keladi va o'smirlarni jamiyatdan chetlashishga yoki deviant xulq-atvorlarga moyil qilishga undashi mumkin. Bundan tashqari, ba'zi madaniyatlarda normal bo'lgan yoki qabul qilingan xulq-atvorlar, boshqa jamiyatlarda deviant sifatida qaralishi mumkin.

Tibbiy va psixologik omillar: ba'zi hollarda, deviant xulq-atvorning shakllanishiga genetik va psixologik omillar ham ta'sir qiladi. Mental salomatlik muammolari, masalan, depressiya, shizofreniya, yoki narsalarga bog'liqlik (alkogolizm, giyohvand moddalar) o'smirlar tomonidan normaga zid xulq-atvorlarning rivojlanishiga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, psixologik travmalar yoki oilaviy munosabatlardagi nizolar ham deviant xulq-atvorlarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Internet va ommaviy axborot vositalarining ta'siri: hozirgi kunda o'smirlar ko'p vaqtini internetda o'tkazadilar va ijtimoiy tarmoqlarda faol bo'ladilar. Bunda, internetda yoki ommaviy axborot vositalarida ko'rsatilgan ijtimoiy norma va xulqlar, o'smirlar tomonidan o'zlashtirilishi va ularga taqlid qilinishi mumkin. Internetda giyohvand moddalar, zo'ravonlik yoki boshqa deviant xulq-atvorlarni targ'ib qiluvchi kontentlar mavjudligi, o'smirlarni bunday xulqlarni amalga oshirishga undashi mumkin.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, O'smirlik davrida deviant xulq-atvor shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar biroz murakkab va turli xil bo'lib, ular shaxsiy, ijtimoiy, psixologik va biologik omillardan iborat. O'smirlar o'zlarini anglash, guruhlariga moslashish, ijtimoiy normalarni o'rganish va shaxsiy qadr-qimmatini shakllantirish jarayonida turli ijtimoiy va psixologik ta'sirlarga duch keladilar. Bu ta'sirlarning salbiy yoki ijobiy bo'lishi o'smirlarning kelajakdagi xulq-atvoriga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Erikson, E. (1950). *Childhood and Society*. New York: W.W. Norton & Company.
- 2.Baumeister, R. F., & Vohs, K. D. (2007). Self-regulation and the Executive Function of the Self. In C. A.
- 3.McAuliffe & M. S. Miller (Eds.), *The Handbook of Social and Clinical Psychology: A Developmental Perspective*.* Oxford: Wiley.